

ВИДАТНИЙ ІННОВАТОР ОСВІТИ*(до 145-річчя Марії Монтессорі)*

Витоками науково-технічного і соціального прогресу виступає розвиток креативних здібностей та поширення інноваційного мислення людей. Цей же розвиток істотною мірою відбувається в системі освіти й завдяки зусиллям і таланту педагогів, насамперед тих, хто своєю творчістю торує нові шляхи не тільки до розуму, але й до душі і серця вихованця. У плеяді видатних педагогів яскраво сяє й зірка Марії Монтессорі. Її гуманістична система та чітко індивідуальний підхід до кожного учня дозволяє досягати фантастичних результатів. Через це й сьогодні система Монтессорі лишається дійовою й актуальною.

Ключові слова: *прогрес, характер мислення, система Монтессорі, індивідуальний підхід, особистісний розвиток.*

Пономарев А. С. **Выдающийся инноватор образования (к 145-летию Марии Монтессори).**

Истоками научно-технического и социального прогресса выступает развитие креативных способностей и распространение инновационного мышления людей. Это развитие в существенной степени происходит в системе образования и благодаря усилиям и таланту педагогов, прежде всего тех, кто своим творчеством прокладывает новые пути не только к разуму, но и к душе и сердцу питомца. В плеяде выдающихся педагогов ярко сияет и звезда Марии Монтессори. Ее гуманистическая система и четко индивидуальный подход к каждому ученику позволяет достигать фантастических результатов. Поэтому и сегодня система Монтессори остается действенной и актуальной.

Ключевые слова: *прогресс, характер мышления, система Монтессори, индивидуальный подход, личностное развитие.*

Ponomaryov A. **Outstanding innovator of Education (the 145 th anniversary of Maria Montessori).**

The origins of scientific, technological and social progress is the development of creative abilities and dissemination of innovative thinking people. This development takes place substantially in the education system and through the efforts and talents of teachers, especially those who with their creativity breaks new ground not only to the mind, but also to the soul and heart of a pet. In the galaxy of outstanding teachers and a star shines brightly Maria Montessori. Its humanistic system and clearly an individual approach to each student can achieve fantastic results. Therefore, today the Montessori system remains effective and relevant.

Keywords: *progress, the nature of thinking, the Montessori system, an individual approach, personal development.*

Становлення й поширення інноваційного типу світового розвитку як однієї з характерних атрибутивних ознак постіндустріального суспільства цілком справедливо пов'язують з досягненнями науки, техніки і технологій. При цьому інколи забувають, що інноваціям в техніці, в практичній

діяльності людей завжди передують інновації у їх мисленні.

Розвиток же інноваційного мислення істотною мірою формується в системі освіти. Взагалі науково-технічний і соціальний прогрес та освіту поєднуються складною системою взаємозв'язків. З одного боку, прогрес творять люди, які отримали знання й виховання в системі освіти, а з іншого боку, цей процес формує нові вимоги до освіти та водночас створює відповідні передумови для їх виконання. Іншими словами, науково-технічний прогрес і система освіти взаємно стимулюють розвиток один одного.

Однак ніякий прогрес сам по собі не здатний змінити людину, її цілі й цінності, стиль і характер її мислення. Такі зміни відбуваються в процесі цілеспрямованого і стихійного впливу на неї з боку різних чинників. Одним з найбільш дієвих серед них виступає освіта. Чітка організація системи впливу, істотна роль особистості педагога та цілісна єдність навчально-виховного процесу відкривають можливість певного забезпечення суспільних очікувань. Однак ідеологія освіти при її масовому характері реалізується з орієнтацією на середнього учня чи студента. До того ж значна частина шкільних вчителів та викладачів вищих навчальних закладів вважають це нормою.

А професія педагога вимагає не тільки відповідної високої професійної та соціальної компетентності, педагогічної майстерності, загальної і професійної культури, а й психологічної спрямованості на освітню діяльність, любові і поваги до своїх вихованців, визнання їх гідності й індивідуальності. Тільки індивідуальний підхід допомагає виявити схильності вихованця та розвинути їх. Крім того, педагогові необхідно мати й добре розуміти філософію освіти, дотримуватися прогресивної для свого часу освітньої парадигми.

Ці ж парадигми формуються і час від часу змінюються завдяки творчій діяльності видатних представників педагогічної думки і глибокому осмисленню й узагальненню освітньої практики. І такі постаті з'являються як природна реакція на суспільні запити і потреби. Мішель Монтень, Ян Амос Коменський, Йоган Генріх Песталоцці, Йоган Фрідріх Гербарт та Фрідріх Адольф Дістервег своїми дослідженнями заклали основи педагогічної теорії.

Їх ідеї послідовно розвивалися і переосмислювалися відповідно до нових досягнень психології та освітньої практики. В процесі розвитку педагогічної теорії і практики видатну роль відігравали Григорій Сковорода, Жан-Жак Руссо, Микола Пирогов, Костянтин Ушинський. Дещо пізніше на небосхилі педагогічної науки яскраво заблищали такі зірки, як Джон Дьюї, Антон Макренко, Марія Монтесорі, Василь Сухомлинський, Шалва Амонашвілі. Представники різних країн і різних поглядів, вони, як і інші видатні педагоги, відрізнялися спільними рисами – любов'ю до своїх вихованців і до своєї професії, її сприйняттям як однієї з найважливіших життєвих цінностей.

Напередодні нового навчального року, 31 серпня виповнюється 145 років від дня народження однієї з яскравих постатей світової педагогічної думки – італійської вченої – філософа і лікаря, психолога і педагога Марії Монтесорі (1870-1952). Сьогодні широко відомою у всьому світі стала так звана педагогіка Монтесорі, під якою прийнято розуміти чітко інноваційну систему виховання дітей, яку запропонувала славетний теоретик і практик освітньої діяльності у першій половині минулого століття.

Основні ідеї цієї справді гуманістичної системи ґрунтуються на необхідності, по-перше, неухильного забезпечення індивідуального підходу до кожного вихованця. По-друге, у наданні кожній дитині можливості вибору чи побудови та практичної реалізації своєї власної, індивідуальної траєкторії навчання та особистісного розвитку. Це відкриває перед нею перспективу самій обирати зміст і характер дидактичного матеріалу та тривалість занять з ним. Таким чином, засвоєння знань, навчання, виховання та особистісний розвиток дитини відбуваються в обраному нею власному ритмі, темпі й напрямку. При цьому надзвичайно важливу роль відіграє та обставина, що дитина з інтересом користується самостійно обраним дидактичним матеріалом, звертає увагу на ті його аспекти, які цікаві саме їй, що сприяє розвитку допитливості й творчості.

Коли в 1900 році за ініціативи Ліги жінок Італії в Римі було відкрито так звану ортофренічну школу. Для керівництва нею запросили Марію Монтесорі. Однак жінка не просто керувала школою, а й вела активний пошук ефективних шляхів і методів роботи з дітьми з обмеженими можливостями як специфічною

аудиторією. Саме в цій школі вчена вперше спробувала створити для цих дітей спеціальне розвиваюче середовище. Цікаво, що всього через три місяці з дня відкриття до школи Монтесорі завітала офіційна комісія з перевіркою діяльності школи та її керівника. Ознайомившись з результатами, комісія була приголомшена побаченим і визнала результати видатним досягненням. На своєрідній олімпіаді в Римі для учнів початкової школи вихованці Монтесорі продемонстрували кращі досягнення з письма, рахунку та читання, ніж діти зі звичайних шкіл. Це стало справді громом серед ясного неба. Результати неодноразово перевірялися, однак вони завжди підтверджувалися, і спростувати їх не вдалося.

Досвід роботи, отриманий в цій школі, дозволив дослідниці визначити найдоцільніші методи здійснення навально-виховної роботи. Хоча часто ці методи зазнавали численних критичних зауважень, їх узагальнення і плідний розвиток викликали зацікавленість прогресивної педагогічної громадськості, сприяли активному їх поширенню в різних країнах світу. Увагу Марії Монтесорі як психолога спочатку привернула робота з розумово відсталими дітьми. Ця робота дала їй багатий матеріал для роздумів, а напрацьовані методи дозволили дослідниці знайти шляхи і способи їх застосування не тільки у спеціальній педагогіці, але і в загальній, у роботі з дітьми без відставань у їх розумовому розвитку.

В січні 1907 року в Сан-Лоренцо було відкрито відкрився першу школу типу інтернату, або «Будинку дитини», навчально-виховних процес у якій цілком ґрунтувався на принципах педагогіки Монтесорі. До інтернату було прийнято 50 дітей віком від 2 до 6 років з найбільш вразливих верств населення з околиць міста. Марія Монтесорі з великою турботою ретельно обладнує освітнє середовище інтернату. Вона замовляє спеціальний сенсомоторний матеріал, підбирає меблі. Як педагог, вона виявляє терпіння і завзятість. Під час проведення навчальних занять з дітьми дослідниці спостерігає, які дивовижні зміни відбуваються з ними, з їх поведінкою і процесами пізнання. Вона розробляє свої власні дидактичні матеріали і відзначає, що діти займаються із задоволенням і значною концентрацією уваги і

зусиль. Допитливий педагог відзначає, що дружня атмосфера, яка складається під час цих занять, сприяє розвитку позитивної соціальної поведінки дітей та їх жвавого інтересу до речей, що їх оточують.

Пізніше М. Монтессорі неодноразово згадувала, що її надихала велика віра в успіх створеної нею системи, хоча вона й не могла знати, чи буде коли-небудь справжня можливість перевірити її основні положення. Вона прагнула побудувати свою систему на реальних спостереженнях за дитиною в природних умовах і на розумінні цієї дитини такою, якою вона є, а не такою, якою має поставати в очах дорослих в процесі особистісного формування. З цією метою дослідниця відвідує заняття в багатьох початкових школах, уважно аналізуючи застосовувані в них методи навчання. В результаті вона все більше й більше відчуває почуття гіркоти та розчарування. Дійсно, чи можна байдуже спостерігати за тим, як дитина, немов автомат, механічно виконує лише те і так, що і як пропонується викладачем. Так вчена доходить висновку, що розвиток творчих здібностей можливий лише у вільній атмосфері.

Отже, на її глибоке переконання, необхідно не просто реалізувати свою педагогічну систему, але й пропагувати її. В 1909 році Марія Монтессорі проводить свій перший курс з підготовки вчителів, які б хотіли працювати на принципах її педагогічної системи. На ньому навчалося 100 наставниць. З цього часу метод педагога-новатора починає свій тріумфальний хід по всьому світу. До неї для знайомства з принципами її системи та їх вивчення приїжджає багато педагогів-ентузіастів з різних країн світу. Курс лекцій, які їм читала професор Монтессорі, було опубліковано окремою книжкою під назвою «Антропософська педагогіка». Під час перебування у США в 1915 році Марія Монтессорі на міжнародній виставці в Сан-Франциско блискуче демонструє свій метод американській громадськості у спеціально створеному за її проектом класі за склом у виставковому павільйоні.

Працюючи з дітьми, Марія Монтессорі звернула увагу на той цікавий факт, що дітям властивий особливий характер мислення, який відрізняється від мислення дорослої людини. Вона назвала його «всотувальним мисленням». Крім того, вона помітила, що дитина у своєму розвитку переживає кілька

особливих періодів, коли вона більш відкрита для сприйняття інформації. Ці періоди називаються сензитивними. У різних дітей вони виникають по-різному і в різний час. Різними є й зовнішні прояви результатів сприйняття інформації.

Істотна роль в педагогіці Монтесорі надається дорослому. В процесі розвитку дитини дорослий може і повинен стати союзником і партнером дитини. Це означає, що йому необхідно створювати дитині такий простір, таке оточення, які б максимальною мірою відповідали її потребам та її прагненню до пізнання цього оточення і всього навколишнього світу. В системі педагогіки М. Монтесорі саморозуміння дорослого визначається як роль помічника дитини, який згладжує для неї шлях до самостійності, діє відповідно до принципу «Допоможи мені зробити це самій». Певною мірою його можна інтерпретувати як аналог добре відомого з давніх часів принципу медицини «Не нашкодь».

Кожному педагогові слід пам'ятати, що процеси пізнання, в тому числі й навчання відбуваються у самій дитині, і у такому розумінні дитина може розглядатися як сама собі вчитель. Будь-хто, працюючи в системі освіти, знає, що це не так просто, оскільки вимагає величезного терпіння, такту і витримки, глибокого розуміння цілей освіти. А згідно з ними, як стверджував Іммануїл Кант, не думкам слід навчати, а мисленню. Тому педагог і доросла людина взагалі повинна навчитися вести дитину до учіння. Після цього він має стати дещо осторонь, залишаючись зацікавленим спостерігачем. Його завданням стає належний супровід пізнавальної діяльності дитини й допомога їй тільки у тому разі, коли вона сама відчує потребу в цьому і звернеться до нього по допомогу.

Сама М. Монтесорі писала, що дитині притаманні свої власні закони розвитку, і якщо ми б хотіли допомагати їй зростати, то це стає питанням дотримання цих законів, а не нав'язування своєї волі. Напевне, кожній людині тією чи іншою мірою притаманний погляд на своїх дітей як на нереалізованих себе і прагнення будь-що розвивати у них не ті риси і здібності, до яких у дітей є природні схильності, а ті, які уявляються важливими дорослим. Забуваючи про об'єктивні й невблаганні закони розвитку дитини, дорослі, перш за все батьки, примушують дитину займатися музикою чи математикою, вчити якусь іноземну мову (а то і дві одночасно), тоді як їй хочеться побавитися, побігати.

Корисні загалом прагнення могли б дійсно сприяти необхідному розвитку дитини, але під тиском дорослих вони викликають у дитини активний спротив.

Парадигма вільного виховання як центральний момент педагогіки Марії Монтессорі приваблювала і приваблює всіх прогресивно мислячих педагогів. Вона стала основою того широкого і потужного руху педагогічної громадськості, спрямованого на формування гуманістично орієнтованої системи освіти, який охопив Європу й Америку на початку двадцятого століття. І сьогодні тисячі шкіл, дошкільних і позашкільних закладів прагнуть впроваджувати у свою практичну діяльність положення і принципи педагогіки Монтессорі. Тож і через століття ідеї видатного педагога і психолога не тільки не втрачають своєї актуальності, а й зберігають свою значущість і знаходять належне використання у багатьох країнах світу. Вони вивчаються, їм присвячують книги і наукові статті. Ці ідеї висвітлюються в численних дисертаційних дослідженнях.

Як і будь-яка нетрадиційна педагогічна система, педагогіка Монтессорі має як своїх палких прихильників, так і запеклих опонентів. Більш того, існує багато випадків, коли дехто з ентузіазмом вивчав основні положення і принципи цієї системи і розпочинав їх впровадження у свою педагогічну практику, але невдачі, майже неминучі при спробах кардинальних змін змісту і характеру діяльності, приводили до розчарування. І звичайно, у більшості таких випадків невдахи причини шукають не у собі, не у недостатньому опануванні ідей і методів цієї системи, а в якихось вигаданих хибах самої системи.

Значущість розробленої Монтессорі педагогічної системи ілюструє й той факт, що її двічі висували на Нобелівську премію. Яскравим свідченням широкого світового визнання видатних заслуг Марії Монтессорі необхідно вважати ту обставину, що у 1988 році рішенням ЮНЕСКО було визначено тільки чотири педагога, які сформуvalи спосіб і принципи педагогічного мислення у двадцятому столітті. До цього списку по праву увійшли видатний американський педагог, основоположник філософії освіти Джон Дьюї, німецький дослідник Георг Кершенштейнер, італійка Марія Монтессорі і наш визнаний класик педагогічної думки Антон Макаренко.

Сьогодні цінність педагогічної спадщини Монтесорі не спадає. Її лише необхідно належним чином розуміти та застосовувати з урахуванням реалій, які характерні для нашої складної і суперечливої доби. Показово, що основні ідеї педагогіки Монтесорі знаходять сьогодні плідне застосування і в Харкові. За її принципами працюють дитячі садки чи окремі групи в них, школи раннього розвитку. І всі ці заклади досягають високої якості навчання і виховання дітей саме завдяки істотному обмеженню втручання дорослих в інтереси й духовний світ дитини, в процесі пізнання нею навколишнього світу.

Слід підкреслити, що і зміст, і характер навчання повинні максимальною мірою відповідати не тільки загальному контексту суспільних цілей і завдань, вимог і очкувань соціуму від системи освіти, але й в першу чергу освітнім потребам самої особистості учні чи студента. Як зазначав президент Міжнародної комісії ЮНЕСКО з проблем освіти у XXI столітті Жак Делор у своїй доповіді, змістом самого поняття «навчання» постає навчати навчатися, навчати працювати, навчати бути, навчати жити.

Цю тезу уявляється вкрай доречним використовувати у тому разі, коли йдеться про доцільність урахування ідей Монтесорі в системі вищої освіти. Адже студент, хоча і вважає себе дорослою людиною, серйозно потребує нашої допомоги в тому, щоб навчитися вчитися, працювати, бути і жити. Однак він – вже й не дитина. Він певною мірою сформувався як особистість зі своїми цілями і прагненнями, поглядами і переконаннями, зі своїми життєвими цінностями. Школа сформувала у нього певні навички пізнавальної діяльності, та й характер мислення у нього вже не дитячий. В той же час розвиток його креативних здібностей і прагнення до самовираження лишаються важливими завданнями навчально-виховного процесу.

Успішне розв'язання цих завдань і вимагає індивідуального підходу. Як свого часу писав К. Д. Ушинський, по-своєму висловлюючи одне з положень педагогіки Монтесорі, для того, щоб виховати учня у всіх відношеннях, треба його взяти у всіх відношеннях. Ще одне висловлення видатного українського педагога має стати життєвим і професійним принципом кожного освітянина: учень – не судина, яку слід наповнити, а факел, який слід запалити. Саме такий

підхід ми й повинні реалізувати у своїй повсякденній професійній діяльності, знайомлячись з педагогічною спадщиною наших великих попередників та осмислюючи її з метою пошуку можливостей плідного використання. В сузір'ї цих попередників однією з зірок першої величини сяє й ім'я Марії Монтессорі.